

FILOZOFSKI FAKULTET U BEOGRADU

Lucida intervalla
vanredna sveska

ISSN 1450-6645

Aleksandar Loma

Slovoljub
ili
O užem i širem značenju reči

*lucida
intervalla*

PRILOZI ODELJENJA ZA KLASIČNE NAUKE

Lucida intervalla

periodična publikacija Odeljenja za klasične nauke
Filozofskog fakulteta u Beogradu
Izlazi šest puta godišnje
ISSN 1450-6645

Uredništvo: dr Marjanca Pakiž, docent, mr Boris Pendelj, Dejan
Matić i Nenad Ristović, asistenti Filozofskog fakulteta

Adresa: Čika-Ljubina 18-20, YU-11000 Beograd
tel. (381)(11)639628

vanredna sveska:
Aleksandar Loma
Slovoljub, ili O užem i širem značenju reči

Beograd, oktobra 1998

prelom teksta: Vojin Nedeljković

MAIORVM MANIBVS

Da se na polju Kosovu carevi opet ne otimlju za carstvo, otimačina oko klasične filologije u Beogradu bila bi, bojim se, glavna vest u svim medijima. I ovako se oko nje digla tolika prašina da se već ne može ni jasno gledati ni normalno disati. Našavši se protiv svoje volje usred tog vrtloga, prvo što sam poželeo bila je jedna smirena rasprava, koja bi pomogla da se stvar slegne i da se iz atmosfere uzburkanih strasti prizemlji na čvrsto tle argumenata. No ispostavilo se da je na drugoj strani lakše naći sapsovnika nego pristojnog sagovornika, te mi ne preostade ništa drugo nego da jednoga takvog naprosto izmislim. To je, kako će se iz samog toka razgovora koji sledi videti, kolega sa Filološkog fakulteta, visoko obrazovan i lepo vaspitan čovek, otprilike mojih godina i moga zvanja. Po logici po kojoj se, na primer, *teolog* prevodi sa *bogoslov*, nazvaću našeg filologa *Slovoljub* (mogao bih i *Ljubislov*); uža struka neka mu bude baltistika.

Elem, jednog od onih nesnosno vrelih beogradskih dana leta Gospodnjeg 1998, na prelazu iz diktatorskog meseca u carski, kada su se profesori oba susedna i bratska fakulteta, umesto da se brčkaju negde u moru ili da udišu svež planinski vazduh, motali po zagušljivim fakultetskim zdanjima nadajući se već ko zna koji put najavljenoj plati, zaradenoj u

neko već zaboravljeno hladnije vreme, nemajući novca da čekanje prekrate u bašti neke od okolnih kafana, sretnem ja u predvorju starog Kapetan-Mišinog zdanja svoga virtuelnog kolegu Slovoljuba i pozovem ga na kafu u svoj kabinet na vrhu zgrade. Unutra je bilo kao u pećnici, jer su krošnje starih lipa, dobrano proredene skorašnjim preuređenjem unutrašnjeg dvorišta Starog zdanja u baštu nama finansijski nepristupačnog restorana, bile preslaba brana podnevnom suncu. Izotvaram sva vrata i prozore, ne bih li napravio kakvu-takvu promaju, pa sednemo.

– Znaš šta mislim? – reče. – Bog da dušu prosti Miši Anastasijeviću. Ova zgrada, koja je nama svima kao neka matica iz koje smo ponikli, još uvek predstavlja fizičku sponu između naša dva fakulteta i kao neki simbol našeg neraskidivog srodstva.

– Da, – rekoh ja – tu, uprkos širenju univerzitetske administracije, i dalje opstaju, pored ovog Odeljenja, katedra za Stari vek i još neke druge jedinice Filozofskog fakulteta, a uporedo s njima, u prizemlju, i katedra za serbistiku Filološkog fakulteta.

– *Srbistiku* – ispravi me on. – Ne treba valjda da se vratimo slavjano-serbskom izgovoru?

– Ne, nego latinskom. Nazivi izvedeni latinskim sufiksom *-istika* (koji je, inače, grčkog porekla), moraju imati i latinsku osnovu. Inače bi germanistiku valjalo zvati *nemcistika*, anglistiku *englezistika*, kroatistiku *hrvatistika*, i tako dalje.

– Ali pravopis – oba konkurentna pravopisa, koliko znam – propisuju oblike *srbistika*, *grcizam*?

– Svaki svršeni učenik klasične gimnazije trebalo bi da zna za pravilo koje sam pomenuo, i po kojem je moguće samo *srbistika*, *grcizam*. No naši slavisti, uprkos ljubavi koju neprestano izjavljuju klasičnoj filologiji, nameću kao normu i koriste pogrešne oblike, ne nalazeći za shodno da priupitaju i poslušaju nekoga iz te struke. Ako im već *srbistika* ne zvuči dovoljno srpski, neka nazovu tu nauku *srboslovlje* ili slično.

Dobri Slovoljub, ne budući direktno pogoden mojim cepidlačenjem, pokuša da pomirljivo preusmeri razgovor:

– To samo pokazuje koliko ste nam potrebni.

– Hvala, mada ne bih mogao uzvratiti kompliment u istoj meri.

Nastade neprijatna tišina. Osetih se pobuden da, koliko-toliko, popravim neprijatan odjek svoje iskrenosti:

– Nema, naravno, spora da bi ovo sveto zdanje moralo biti, kako ti reče, most koji spaja Filozofski fakultet sa Filološkim, a nikako linija fronta između njih.

Rekav to, izađem da stavim vodu za kafu na rešo koji se nalazi u biblioteci u dnu hodnika. Vrativši se, zateknem kolegu prekoputa kabineta, u slušaonici, zagledanog kroz otvoren prozor.

– Lep pogled na Studentski trg, reče.

Počutah nakratko, zamišljen, i to Slovoljubu pade u oči, pa me upitno pogleda.

– Setio sam se jednog svog sna – objasnih. – Pre neku noć, usnio sam kako stojim na ovom istom mestu i gledam preko krovova Dunav. Kažu da se nekada, dok okolne zgrade nisu ovoliko narasle, odavde i mogao videti. U snu sam ga itekako dobro video kako neprirodno brzo narasta i kako se njegove mutne vode zastrašujućom brzinom bliže Studentskom trgu, preplavljaju ga i već počinju zapljuskivati gornje spratove Starog zdanja. Onda se probudim.

– Mocar?

Naš međusobni odnos nije isključivao ovakve šale, ali ovog puta, umesto da prihvatim, ostadoh mrtav ozbiljan i nastavih:

– Mocar od hladnog znoja. Kad sam se rasanio, taj san nastavi da me muči. Nikako nisam mogao da mu dokučim smisao. Setim se, doduše, da sam pre neke dve nedelje slučajno uključio televizor upravo na početku ponovnog prikazivanja starog »Karavana« pokojnog Milana Kovačevića, mislim iz 1967. godine. Epizoda je bila posvećena Đerdapskoj klisuri. Ne ovom sadašnjem veštačkom jezeru, nego najživopisnijoj rečnoj klisuri u Evropi, kakva je bila od iskona i kakva je ubrzo potom nestala pod vodama Dunava: sa svojim opasnim vrtlozima i brzacima, koji su se proti Mateji Nenadoviću pričinili belim guskama kada je kao poslanik ustaničke Srbije plovio u Rusiju; sa Kazanom i od Vojislava Ilića opevanom stenom Babakaj; sa ostrvom Ada Kale, gde su pale glave četvorice dahija; sa Lepenskim Virom još uvek na mestu gde je upravo bio otkriven; sa Trajanovom tablom koja je tada još stajala uz mukom usečeni put u stenovitoj litici nisko nad vodom, kojim je sredozemna civilizacija prodrla na evropski istok; sa Tekijom i Porečom, rodnim mestom kapetana Miše Anastasijevića. Moram priznati da me je uzbuđio taj romantičan i setom osenčen doživljaj zanavek nestale lepote, i moguće je da sam ga docnije projektovao u san, pomešavši Staro zdanje sa crkvom u Poreču, takode

kapetan-Mišinom zadužbinom, koja je zaista završila u dubinama akumulacionog jezera. No imam osećaj da se time značenje sna ne iscrpljuje; kao da se u tu neposrednu pojmovnu asocijaciju pretočio strah od poplave prostaštva i neznanja koja u ovo naše vreme ozbiljno pretili da potopi Beogradski univerzitet.

– Znam na šta misliš, – reče Slovoljub – i, ako ti to nešto znači, izvinjavam se zbog načina na koji se danas govori o nekim važnim stvarima. No način je jedno, a suština drugo. I ranije su se neke moje kolege, sasvim ozbiljni ljudi, zalagali za prelazak klasične filologije na naš fakultet, i to, mislim, sa dobrim razlozima.

– Rado bih ih čuo.

– Tvoja jedinica na Fakultetu se zove Odeljenje za klasične nauke, ali vi sebe nazivate klasičnim filozofima, a ne klasičnim naučnicima, zar ne? To vam piše i u diplomama. Ako je tako, gde je pre mesto jednoj filologiji nego na Filološkom fakultetu?

– Gde je pre mesto fizičici nego na Fakultetu za fizičko vaspitanje?

– Ja govorim ozbiljno, a ti se sprdaš.

– Zvuči možda tako, ali problem je u oba slučaja isti. Argument se zasniva na jednoimenosti iza koje, međutim, ne stoji pojmovna podudarnost. Kao što je u ovom drugom slučaju termin *fizika* poreklom pridev od grčke reči φύσις uzet u dva njena sasvim različita značenja: »priroda« i »telesni sklop«, tako i onom prvom slučaju naziv *filologija* uopšte ne znači isto u sintagmi *klasična filologija* i u sintagmama *slovenska, germanska, romanska* itd. *filologija*.

– Izvini, ali za mene je *klasična filologija* samo skraćen naziv za *grčku* – tačnije, *starogrčku* i *latinsku filologiju*, dakle za jednu jezički omeđenu oblast istog, filološkog izučavanja, i kao što slovenska filologija izučava razne slovenske jezike, tako se i klasična filologija bavi dvama klasičnim jezicima.

– Tu upravo i leži zabluda. U *klasična filologija* pridevski član ne znači »grčka i latinska«. On ne klasifikuje datu filologiju svrstavajući je u kategoriju istovrsnih disciplina – pojedinih drugih, modernih filologija – već je kvalifikuje kao nešto različito od njih. *Klasična filologija* je filologija u klasičnom, tj. izvornom, *širem* značenju reči, za razliku od modernih filologija, gde je to značenje bitno suženo. Složenica filolog, grčki φιλόλογος, ima nedvosmislen prvi član, od glagola φιλεῖν »voleti, rado se baviti«, ali njen drugi deo sadrži višeznačnu reč λόγος. Logos može

biti uopšte »govor«, tako da je kod nekih starih pisaca filolog onaj koji rado (i mnogo) priča, a filologija – brbljivost. No to značenje, koliko god da bi se moglo primeniti na neke moderne filologe, ipak je ostalo izolovano. Logos je i »povest«, odnosno tradicija, najpre usmena, a onda pismena. Logografi su prvi pisci istorije, a njihovi spisi se zovu jednostavno λόγοι. Shodno tome, prvobitni, *klasični* filolog je erudita, doslovce čovek koji voli onu vrstu znanja koje se stiče čitanjem i koje se odnosi prvenstveno na prošlost u svim njenim aspektima, za razliku od filozofa koji voli mudrost, tj. koji teži vanvremenim sadržajima znanja do kojih se dolazi logičkim razmišljanjem i kontemplacijom. Tek pozno se *filolog, filologija* javlja u suženom smislu izučavanja jezika i sadržine književnih dela.

– Valjda je važnija ta poznija, moderna upotreba termina, a ne šta je on značio pre dve i po hiljade godina.

– Ja ti govorim o nekim osnovnim kategorijama koje su i danas aktuelne, da bih ti predočio koliko je neosnovan sud da je klasičnoj filologiji mesto na filološkom, ali ne filozofskom fakultetu. Tako, na prvu loptu, može prosuđivati neobavešten čovek, neki prodavac na pijaci ili domaćica ispred televizora, ali osoba tvoje struke i obrazovanja ne sme se poigravati praznim rečima. Ukazao sam ti na izvorno, široko značenje reči *filologija* da bi shvatio da je fakultet koji nazivamo filozofskim po svojoj temeljnoj koncepciji isto toliko filološki koliko i filozofski.

– Ali i istorijski, psihološki, etnološki, arheološki, sociološki, pedagoški i ne znam šta još; uopšte, jedan heterogen konglomerat različitih struka od kojih bi se većina bez štete mogla naći i negde drugde.

– Ma šta ti mogao misliti, takvo njegovo ustrojstvo nije neki naš specijalitet niti plod proizvoljnosti ili improvizacije, već odraz jedne duge geneze i jedne najšire prihvaćene i dobro utemeljene koncepcije. Svuda filozofski fakultet predstavlja najstarije i središnje zdanje u središtu vekovima širene i nadograđivane strukture univerziteta, a dva noseća stuba na kojima ona počiva su filozofija i filologija, u *klasičnom* smislu reči koji, kao što smo rekli, uključuje sve vrste istorijski usmerenih proučavanja. Izmeštanje bilo kojeg od elemenata te građevine, nastale spontanom razvojem i grananjem humanističke nauke tokom vekova, bi, s obzirom na njihovu međusobnu uklopljenost i uslovljenost, opasno ugrozilo celinu. Sa strane svojih izvršilaca, ono bi predstavljalo neprosvećen i destruktiv-

van akt, koji bi se mogao uporediti sa rušilačkim odnosom varvara prema materijalnim spomenicima antičke kulture.

– Zar onda ovako koncipiran Filozofski fakultet nije, prema tvojim sopstvenim rečima, spomenik prošlosti; treba li tu dotrajalu građevinu konzervirati i pretvoriti u muzej, ili je iz temelja prepraviti – ja ne govorim o rušenju – i pretvoriti u modernu visokoškolsku ustanovu.

– Jedno je prepravka i dogradnja, a drugo razgradnja. I ne zaboravi da se krug razvitka naučnih disciplina polako zatvara; pošav od početne unitarne koncepcije ljudskog znanja, preko sve većeg specijalističkog razgranavanja, evolucija se, u ime tako moderne i aktuelne interdisciplinarnosti, vraća ka ponovnom udruživanju najrazličitijih disciplina.

– Ali jedno je zahtev za interdisciplinarnošću, a drugo savremeni trendovi razvitka visokoškolskih institucija; koliko ja znam, filozofski fakulteti svuda se razvijaju u smeru institucionalnog razlaganja.

– Da, ali treba videti po kojoj logici i po kojim šavovima. Tradicionalni sklop Filozofskog fakulteta obuhvata, pored klasične filologije, sve istorijske discipline začete u njenim nedrima, i, pored filozofije, sve društvene i prirodne nauke ponikle iz nje, kao i matematiku. Takav filozofski fakultet postojao je u Beogradu sve do posle Drugog svetskog rata, a ponegde još i danas postoji. On je bio centralna i praktično jedina nastavno-naučna ustanova visokog školstva usmerena na fundamentalne nauke, za razliku od pretežno utilitarnog usmerenja drugih fakulteta, kakvi su Pravni, Ekonomski, Elektrotehnički, Građevinski, Poljoprivredni i drugi. Izdvajanje Prirodno-matematičkog fakulteta 1947. najbolnije je osetila filozofija, zbog značaja koji za nju ima matematička logika, no što se tiče prirodnih nauka, ono je bilo logična posledica njihovog modernog razvoja iz spekulativnih i teorijskih u eksperimentalne discipline. Moderne filologije izdvojene su trinaestak godina kasnije po logici svoga više utilitarnog i empirijskog usmerenja. Živi jezici uče se na univerzitetu pre svega radi obrazovanja prevodilačkog i srednjoškolskog nastavnog kadra, i na jedan način bitno različit od učenja starih jezika, koji uključuje između ostalog auditivne metode. Bez obzira što i klasična filologija školuje srednjoškolske profesore grčkog i latinskog, i što na Filološkom fakultetu ima dosta ljudi koji se ozbiljno bave naučnim radom, težište stare filologije ostaje među široko koncipiranim i fundamentalnim naukama, a težište moderne – na strani uže specijalizovanih namenskih disciplina. To je ono što je prevaglo da klasična filologija 1960. ostane u

sklopu Filozofskog fakulteta, a ne izdvoji se iz njega skupa sa modernim filologijama.

U toku ovog razgovora bejasma posedali na dve stolice uz katedru. Prečutno odlučismo da ostanemo tu, u slušaonici, gde je ipak bilo prijatnije nego u suncu izloženom kabinetu. Na kraju svoje tirade setih se stavljene vode za kafu, i pohitah u biblioteku, ostavivši kolegu da na miru iznalazi protivargumente. Pauza potraja, jer voda u međuvremenu beše uvrela. Kada se najzad vratih sa kafom, Slovoljub zapali cigaretu, srknu jedan vreo gutljaj i reče:

– Ono što si malopre ispričao bilo mi je dobrim delom novo i besumnje zanimljivo, ali dopusti da ne vidim da se ta tvoja prevashodno fundamentalna filologija u pogledu predmeta svog istraživanja i metoda koje primenjuje nešto suštinski razlikuje moje, kako ti kažeš, prevashodno utilitarne.

Kako tog jutra sa pomešanom motivacijom – štetnost pušenja i nedostatak para – ne bejah kupio cigarete, poslužih se jednom Slovoljubovom i, odbivši dim, odgovorih:

– Opet se varaš: postoje suštinske razlike kako u predmetu, tako i u pristupu. Predmet klasične filologije je sveukupna antička pisana baština, svejedno da li se radi o proučavanju jezika i lepe književnosti ili filozofije, egzaktnih nauka itd. Od tebe se kao od baltiste očekuje da se baviš baltskim jezicima i lepom književnošću Litvanaca i Letonaca, narodnom i umetničkom, ali nikako litvanskom filozofijom ili medicinom ili letonskom matematikom. Naprotiv, u delokrug klasičnog filologa spada, pored istorije grčkog i latinskog jezika, čitava antička književnost u najširem smislu te reči, dakle ne samo ona »lepa«, beletristika, nego celokupna pisana tradicija, dakle pored epskog i lirskog pesništva, tragedije i komedije, pored Homera, Vergilija, Pindara i Katula, Euripida, Aristofana i Plauta takode i istoričari Herodot i Tukidid, Livije i Tacit, ali i filozofi Platon i Aristotel, medicinar Hipokrat, matematičar Euklid, prirodoslovac Plinije, geograf i astronom Ptolemej, arhitekta Vitruvije... Ili možda misliš da bi nam za Hipokrata trebalo oduzeti matičnost i dati je Medicinskom fakultetu, a za Vitruvija Arhitektonskom? Drugim rečima: ne samo istorija grčkog i latinskog jezika i književnosti, nego celokupna antička istorija, politička i kulturna, uključujući istorijat pojedinih nauka, predmet je klasične filologije.

– Izvini, ali istorija civilizacije datog naroda čini sastavni deo studija i na našim grupama.

– S pravom, ali samo kao predmet informativnog karaktera. Jer nećeš valjda reći da temeljno proučavanje, recimo, nemačke istorije ili nemačke idealističke filozofije spada u delokrug vaših germanista, a ne kolega sa Odeljenja za istoriju, odnosno Odeljenja za filozofiju moga fakulteta? Isto tako se istorijskim razvojem elektronike ozbiljno mogu baviti valjda jedino na Elektrotehničkom fakultetu, a ne, recimo, na anglistici u sklopu proučavanja američke civilizacije kraja prošlog i prve polovine ovog veka. Da je moderna filologija i sama svesna tih svojih ograničenja, pokazuju savremene tendencije u svetu da se ona prevazilaze uspostavljanjem tzv. arealnih studija. Sa nama je pak obratno: mi ne priznajemo pravo ni istoričaru da istražuje prošlost Starog sveta, ni filozofu da se ozbiljno bavi istorijom antičke misli, ako nemaju klasično obrazovanje.

– Ti klasični filolozi koji izučavaju istorijat pojedinih, a naročito egzaktnih nauka moraju biti dosta redak slučaj kombinacije klasičnog obrazovanja i znanja iz odgovarajuće struke. Što se pak tiče većine vas, beogradskih klasičnih filologa, ne vidim da se bavite nečim drugim nego i većina nas, kako ti reče – jezikom pisanih spomenika i sadržinom književnih tekstova.

– To je svakako tako, ali ne znači da tako treba da bude. Multidisciplinarna istraživanja, o kojima govorimo, imaju znatno veći udeo u sklopu klasične filologije u razvijenijim zemljama, nego u Srbiji. Znam na strani veoma ozbiljne kolege, klasične filologe, koji se bave, na primer, antičkom astronomijom. Nas siromaštvo u velikoj meri onemogućava da širimo na taj način polje svoga specijalističkog interesovanja: čak i za iole ambiciozniji rad u okviru užih filoloških usmerenja, koja si pomenuo, nedostaje novija literatura i mogućnost studijskih boravaka u inostranstvu. No to ovdašnje prinudno stanje ne bi smelo zamagliti načelnu nužnost da se stare civilizacije, a na prvom mestu grčko-rimska, izučavaju u svom totalitetu, jer unutar njih samih pojedini segmenti kulture nisu bili razdvojeni ni izbliza tako oštro kao danas, dok se, što se više bližimo modernom dobu, proučavanja organizuju ili u okviru pojedinih grana nauke i kulture na širem, internacionalnom planu, ili uže, na nacionalnom planu, oko pojedinih jezika i njihovih književnosti. Drugim rečima, krećući se po vremenskoj skali odozgo naniže, tj. u dublju prošlost, a ostajući u granicama pojedinih jezika, opseg filologije se širi od izučavanja samog jezika

i lepe književnosti na njemu, do obuhvata kompletne istorijske i kulturne baštine u meri u kojoj je fiksirana pisanim spomenicima. U ovom drugom smislu, filologija je *klasična*; u onom prvom – *moderna* ili *neofilologija*.

– To je ona distinkcija koju Nemci uspostavljaju terminima *Altphilologie* i *Neuphilologie*, primeti Slovoljub koji je, u skladu sa maksimumom da se filolog ima služiti svim jezicima koji su mu neophodni, dobro znao nemački, a uz to ruski i poljski, jezike na kojima je napisana najvažnija baltistička literatura. – Drugim rečima, hoćeš da kažeš da je *klasična* filologija nekakva *starinska* filologija, već po svojoj koncepciji različita od moderne. Ako je to već tako, zašto ste joj promenili ime u *klasične nauke*?

– Verovatno znaš da su se Nemci, koji su ponajviše poradili na ovom polju u prošlom i u prvoj polovini ovog veka, našli pobudeni da skuju za istu stvar i jedan obuhvatniji naziv: *Alttertumswissenschaft*, »nauka o starini«, kome odgovara francuski *études classiques* i engleski *classical studies*, a prema njima je načinjen i naš *klasične nauke*.

– Nije li to urađeno tek početkom šezdesetih godina, neposredno nakon podele fakulteta, kako bi se prikrila činjenica da ste, kao filologija, pripali Filozofskom, a ne Filološkom fakultetu?

– To i jeste bilo tada, ali ne radi prikrivanja, nego radi pojašnjavanja. Jednostavno je naše prethodnike opasnost od nesporazuma potakla da pribegnu jednom proverenom i široko prihvaćenom načinu označavanja. Ne misliš valjda da su te nazive zapadni narodi smislili samo kako bi nekoga prelastili u preotimanjima kakvo je ovo naše?

– Dobro, ali još uvek me nisi ubedio da vašim *klasičnim naukama*, ili kako god ih zvali, nisu objektivno bliže moderne filologije, kakve postoje na Filološkom fakultetu, od drugih stručnih usmerenja Filozofskog fakulteta, i to uprkos razlici u širini pristupa, koju si pomenuo, a koju ja ne vidim kao naročito bitnu, već pre kao kvantitativnu.

– Dolazimo do druge, bitne razlike, one u metodološkom pristupu. Ne samo da je karakter tekstova kojima se bavimo, ili koncept stare književnosti, daleko širi, nego i proučavanje tih tekstova iziskuje sasvim posebne metodološke postupke. U modernim filologijama je pitanje izvornog teksta ako ne sasvim sporedno, ono svakako drugorazredno; mahom se svodi na poredenje raznih štampanih izdanja jednog spisa. Za stare filologije, a posebno za klasičnu, tekstološka pitanja su od velikog značaja. Osnovni principi kritičkog izdavanja tekstova razvili su se još u antičko doba; po-

stoji jedna posebna disciplina, kodikologija, koja veoma razradenim i istančanim metodima istražuje rukopisnu tradiciju i tako dolazi do rekonstrukcije teksta što bližeg izvornom. U novije vreme značajnu pomoć pruža joj papirologija, čiji su predmet antički papirusi očuvani u uslovima pustinjske klime, mahom u Egiptu. Oni nam pružaju takve verzije antičkih tekstova koje su, doduše, po prirodi nalaza većinom fragmentarne, ali hronološki i tekstološki znatno bliže izvorniku od onih koje su do nas došle posredstvom srednjovekovnih prepisivača. Razume se, papirologija je podjednako važna za staru istoriju, a ne može se odvojiti od arheologije. Isto važi za antičku epigrafiku, koja se bavi trećom vrstom pisanih izvora: grčkim i latinskim natpisima. Treba li da naglasim da se ta specijalnost neguje na Filozofskom fakultetu, i to ne ni u okviru klasičnih nauka, već uz istoriju starog veka, ali da je itekako važna i za nas, klasične filologe? Što se vašeg fakulteta tiče, ako bi se tamo napravio test, ne znam za profesore, ali kladim se da bi većina studenata završnih godina u odgovorima zaokružila da je kodikologija ogranak prava, epigrafika likovna tehnika, a papirologija predmet na tehnološkom fakultetu.

– Ja, naravno, znam da su to pomoćne istorijske nauke, a bojim se da je i klasična filologija zadržana na vašem fakultetu da bi na sličan način služila istoriji, arheologiji i drugim odeljenjima koja opslužujete nastavom klasičnih jezika.

– Poznata mi je ta teza o ancilarnom položaju klasične filologije na Filozofskom fakultetu. Osim toga što polazi od jednog temeljnog neshvatanja samog bića ove discipline, o kojem sam govorio, ona zanemaruje i prostu činjenicu da je to opsluživanje uzajamno, jer naši studenti zauzvrat slušaju klasičnu arheologiju, istoriju staroga veka i antičku filozofiju. Ne vidim šta biste nam vi, u slučaju da, raskinuvši veze koje nas spajaju sa drugim odeljenjima Filozofskog fakulteta, predemo kod vas, mogli ponuditi u zamenu za te sadržaje. Na to se svodi moja malopredašnja izjava, koja vidim da te se kosnula, da od takvog prelaska ne bismo imali posebne koristi, već samo osetne štete. Ja vašu želju razumem i uvažavam; svestan sam da je potreban Pindar da bi se shvatio Helderlin ili Vergilije da bi se tumačio Milton, ili Euripid onome ko proučava Rasina, ili Plaut za bavljenje našim Držićem, ali je u obratnom smeru ta potreba mnogo manja, i svodi se na jedan, doduše, interesantan, ali sporedan domen klasične filologije koji proučava antičko nasleđe u poznijim kulturama.

– Neka bi što se tiče književne istorije ta korist i bila manje-više jednosmerna, ali ne možeš poreći da bi za vaše bavljenje jezikom dosta značilo uspostavljanje tešnje veze sa nekim disciplinama koje se kod nas neguju, kao što su opšta lingvistika, komparativistika, indoevropistika, balkanologija i neogrecistika, a ne na poslednjem mestu i slavistika, budući da se mnogi od vas bave i slovenskim temama.

– Tvoja opaska je u načelu istinita. No formulišući je pomešao si realnosti sa fikcijama. Šta od toga što si nabrojao na vašem fakultetu stvarno postoji na onom nivou i u onom vidu u kojem bi nama koristilo?

– Pa eto, da krenemo od početka, opšta lingvistika.

– Da, ona se svakako ne može zaobići ni u modernim proučavanjima starogrčkog i latinskog jezika; ovih dana mi je u rukama izvrstan magistrski rad moga asistenta, koji to na najbolji način dokazuje. Nevolja je što se baš ona kod vas u poslednje vreme pala u nemilost. Ne znam da li je slučajno da se istovremeno i opšta – svetska – književnost, koja je nama takode interesantna, našla na belom hlebu. Kako ove dve *opšte* struke – koje vaša nova uprava izgleda doživljava kao strana tela – imaju, svaka na svoj način, dodira sa filozofijom, predlažem da ih prebacimo na Filozofski fakultet, a vama da ostavimo samo *posebne* neofilologije?

– Opet nisi ozbiljan. Ali kad je već reč o tome što nazivaš posebnim neofilologijama, nećeš valjda poricati da vam je novogrčki potreban?

– Nastava novogrčkog na vašem fakultetu je iznudena realnost, od koje mi nemamo nikakve koristi, jer se novogrčki jezik već uči u sastavu naših osnovnih studija i učio se još mnogo pre nego što je ova država, uprkos našim argumentima, samo za ljubav nečijih ličnih ambicija, sebi dozvolila luksuz da istu stvar paralelno organizuje na Filološkom fakultetu. Svojevremeno smo upozoravali da to vodi još štetnijem i opasnijem stvaranju paralelne klasične filologije, i dobijali, još ne tako davno, uveravanja u stilu »Bože sačuvaj!«. Vaš sadašnji statut potvrđuje da je naša strepnja bila sasvim opravdana. Bolje uvodite moderne filologije koje vam nedostaju, a stare, mrtve jezike ostavite nama, i tako će se filologija, koja je uprkos svojim različitim koncepcijama i sadržinama naša zajednička struka, ovde razvijati, a ne stagnirati ili čak opadati.

– Ti bi, kanda, u ime Filozofskog fakulteta, ne samo da zadržiš hipoteku na starogrčki i latinski, nego i da je proširiš na sve stare jezike?

– A ti bi, možda, da mu pored klasične filologije oduzmeš i egiptologiju?

– Zar to kod vas postoji?

– Da, i to ne na mom odeljenju, nego u sklopu Katedre za istoriju staroga veka. Tu se, dakako, uči staroegipatski jezik i proučavaju njegovi pisani spomenici, ali ne verujem da bi čak i tvom dekanu, i da zna za postojanje ove discipline, palo na pamet da je istragne iz okrilja stare istorije i zagrljaja arheologije, iako je to jedna stara filologija.

– Moram priznati da mi nije baš sasvim jasno da li termin *stara* filologija koristiš kao sinonim za *klasična*, poput Nemaca kojima je *Altphilologie* isto što i *klassische Philologie*, i da li između *nove* i *moderne filologije* stavljaš znak jednakosti, ili tu povlačiš još neke distinkciju? Ja sam uvek mislio da se one razlikuju samo po tome što se »stare filologije« bave mrtvim, a »nove« – živim jezicima.

– Praktično se ova dva para termina poklapaju, ali se par *klasični* : *moderni* tiče koncepcije, dok drugi, *stari* : *novi* predstavlja hronološko opredeljenje i same nauke i njenog predmeta. Klasična, grčka i latinska filologija bila je prototip za sve druge filologije. Među njima su starije po nastanku one koje se bave drevnim jezicima i kulturama, pa ih stoga sa dvostrukim pravom označavamo kao *stare*. One su istovremeno *klasičnije* od modernih ili novih filologija, jer ostaju bliže svome uzoru, fokusirajući svoj predmet izučavanja, datu civilizaciju, u njenom totalitetu. Ta uzajamna tipološka bliskost klasične i drugih starih filologija – indologije, stare iranistike, hetitologije, toharistike, egiptologije, asirologije... – odražava se i u organizacionoj strukturi modernih svetskih univerziteta (tako npr. što se klasična filologija po pravilu vezuje sa starom orijentalistikom). To ima i svoju praktičnu stranu: stare filologije su manje utilitarno usmerene, prvenstveni cilj njihovog učenja je izgradnja naučno-istraživačkih, a ne nastavnih ili prevodilačkih kadrova. Moderne filologije tekočina su novoga vremena, čemu je prilagodena i njihova koncepcija, koja je znatno sužena u odnosu na klasičnu, ograničena na jezik i književnost. Prema tome, klasičnoj filologiji po tipu su sličnije indologija, egiptologija, asirologija i druge slične discipline, nego moderne filologije kao romanistika, germanistika, slavistika. Da ove stare filologije postoje na Beogradskom univerzitetu – a one se izučavaju na većini svetskih univerziteta te veličine i tog značaja – onda bi kod nas bilo manje nesporazuma oko konceptualne razlike između starih i novih filologija, a sama klasična filologija bi, bar u nekima od njih, imala mnogo korisniji oslonac od onog koji joj može pružiti bilo koja moderna filologija. Pri tom mislimo na

komparativna izučavanja međusobnih genetskih i tipoloških veza među starim kulturama i njihovih uzajamnih uticaja, koja danas predstavljaju jednu od najprivlačnijih perspektiva za dalji razvoj klasične filologije.

– A šta je sa balkanologijom? To je jedna šire zasnovana i kompleksna disciplina koja se kod nas neguje a i vama bi morala biti interesantna. Seti se samo vašeg velikog Milana Budimira.

– Moraš i ovde razlikovati modernu balkanologiju, za koju kod vas postoje institucionalni i kadrovski preduslovi, od paleobalkanistike, čiji je Budimir veoma istaknut predstavnik, i koja sa modernom balkanistikom ima zajednički samo geografski okvir, a razlikuje se od nje i predmetom svoga istraživanja i metodologijom. Ona je deo indoevropistike, a specifična je po tome što izučava reliktnje jezike jednog područja očuvane samo u fragmentima dospelim do nas iz antike i u supstratu modernih jezika. Moderna balkanistika ima u žiži interesovanja pojave takozvanog balkanskog jezičkog saveza, koje su se razvile tek posle antičkog perioda, objedinjujući zajedničkim crtama susedne jezike koji pripadaju različitim jezičkim porodicama.

Odblesak sunca od nekog stakla napolju pade kroz prozor na naspramni zid slušaonice i na trenutak osvetli niz fotografija naših poživših kolega, najistaknutijih beogradskih klasičnih filologa.

– Bogami me Milan Budimir nešto popreko gleda – primeti Slovoljub u pokušaju da bude duhovit, pokazavši na sliku pokojnog profesora i upravnika Odeljenja. Onda se seti da je u doba kada je slika nastala vid iza Budimirovih tamnih naočara već odavno bio ugašen, pa obori postideno glavu i samo promrmlja: Bože me prosti!

– Moguće je da on sada odozgo posmatra šta se ovde dole dešava i vrti glavom. Budimir je imao priliku da se zajedno sa Milošem Đurićem, koga eto tu do njega, početkom šezdesetih izjasni o ovoj stvari. Niti njemu, indoevropisti i paleobalkanisti, niti čika-Miši, koji nas je zadužio mnogim odličnim prevodima antičke književnosti, ali se kao naučnik bavio istorijom filozofije (on bi rekao: filosofije) i u okviru nje posebno helen-skom etikom, nije padalo na pamet da se povinuju zahtevima za prelazak na Filološki fakultet. Borili su se protiv toga i izborili, ostavivši i nama jasan primer i putokaz.

– A šta je sa ostalim društvom na zidu? Ovaj gospodin sa šiljatom bradicom baš me strelja pogledom.

– Miloje Vasić, utemeljitelj naše klasične arheologije, od koje bi ti da odvojiš njegovu matičnu struku.

– Njemu se, svakako, ta ideja ne sviđa, a izgleda ni ovom njegovom susedu, vidi kako se namrštilo.

– Imaš potpuno pravo. To je Nikola Vulić, vodeći stručnjak za antičku istoriju između dva rata u nas i jedan od vodećih u svetu.

– Ovaj drugi s brkovima izgleda dobroćudniji.

– To ti je Veselin Čajkanović: svakako si čuo za njega.

– Kako da ne; čitao sam njegove radove o staroj srpskoj religiji.

– Da, bio je, štono kažu, pravi srbista.

– Opet ironišeš. Ja znam da postoji istorija religije, ali ne znam da li se igde kod nas izučava.

– Za sada nigde, ali joj je, kao i svuda u svetu, mesto svakako na Filozofskom fakultetu, uz klasične nauke, istoriju, filozofiju i etnologiju. Stoga smo je nedavno i uvrstili kao izborni predmet u naš program post-diplomskih studija. Trudimo se da i na taj način nastavimo tradiciju Veselina Čajkanovića, koji je svakako spadao među istaknute komparativne istoričare religije u svetu svoga doba. On je, doduše, doživeo kraj Drugog svetskog rata i promenu poretka – koja mu je uništila karijeru i prekratila život, a zadugo bacila u zaborav samo njegovo delo – ali nije dovoljno dugo poživio da uzme učešća u raspravama oko podele Fakulteta i mesta klasične filologije. Budi, međutim, siguran da njegov glas ne biste imali.

– Neka ti bude. A šta bi rekao ovaj blagog izraza lica, što liči na Branka Ćopića?

– Franjo Barišić, Brankov zemljak i odista blagorodan čovek, ali vrstan vizantolog. Teško je zamisliti da bi bio za odvajanje klasične filologije od vizantologije.

– Možda bi ova, jedina, dama bila blagonaklonija?

– Anica Savić? Bojim se da ne bi. Odviše se, i odviše dobro, bavila antičkom filozofijom, a premalo ičim što se kod vas radi. Doduše, u vidokrugu njenih istraživanja bio je, između ostalog, Njegoš – čije je delo, uostalom, intenzivno proučavao i drugi naš kolega, akademik Miron Flašar: njegove slike ovde još nema, mada se, na žalost, nedavno i prerano, preselio u ovo časno društvo. On je, sa gledišta adaptacije antičkog književnog nasleđa, izučavao i druge naše pisce, posebno Steriju, no svejedno se u više navrata odlučno izjasnio protiv prelaska ovog odeljenja na fakultet na kojem se Njegoš, doduše, masovno zna napamet i često u svakoj

prilici citira, a da se pri tom ne sagledava u dovoljnoj meri širina i univerzalnost njegove misli i umetnosti.

Usred one sparine bez daška vetra iznenada se diže neka promaja i zalupi vrata, a slike na zidu zazveckaše svojim staklima. Takav završetak našeg prizivanja duhova obojici se učini kao neko znamenje i na vrućini od preko trideset podide nas blaga jeza. U svakom slučaju, rezultat spiritističke seanse bio je porazan za Slovoljuba; nije postigao čak ni počasni gol. Osetih potrebu da raspravu pomirljivo završim:

– Većina problema o kojima smo razgovarali proističe iz nesrećne podele Filozofskog fakulteta pre četrdeset godina.

– Vele da je to bilo masonsko-crnogorsko nadvlačenje u krilu iste partije.

– Šta mu ga znam. Jedno su neposredni povodi, a drugo pravi razlozi. Dopuštam da je neko grananje u datom trenutku bilo opravdano i u perspektivi neizbežno, ali se nije moralo ići na stvaranje dva samostalna fakulteta, među kojima nije ostalo ništa više formalnih veza nego između svakog od njih i, na primer, Elektrotehničkog, Pravnog ili Poljoprivrednog fakulteta. Moguća alternativa bila je da se jedan, Filozofski fakultet, izdeli unutar sebe na dve ili više nastavno-naučnih jedinica, koje bi ipak ostale institucionalno povezane, uzajamno se dopunjavajući i saradujući u svim potrebnim pitanjima. Tako, na primer, slučajno znam da je u Minhenu Filozofski fakultet spolja ostao jedinstven, ali je iznutra segmentiran na četiri dela, dakle Filozofski fakultet I, II, III, IV. Tu su pod jednim krovom ostale i sve filologije, stare i moderne. Pri takvom rešenju, kojim je u organizacionom smislu jedna glomazna struktura iz praktičnih razloga razbijena, ali je naučno-nastavna celina ostala sačuvana, nema rivalstva, a još manje međusobnog preotimanja ili nepotrebnih udvajanja. Sad, šta je – tu je. U ovom trenutku, Filozofski i Filološki fakultet su dve obrazovne ustanove sa različitim, jasno diferenciranim konceptima. Te koncepcije ostavljaju im dovoljno prostora za širenje svakog u svom smeru, bez međusobnog sukobljavanja. Naš razgovor je izneo na videlo koliko važnih specijalnosti, čije je postojanje prirodno ili čak neizbežno na fakultetima odgovarajuće vrste, i vama i nama nedostaje. Popunjavajmo te praznine, a ono što već postoji čuvajmo. Zašto biste vi u ovom siromaštvu, bez potrebe i bez kadrova, osnivali paralelnu klasičnu filologiju, a ne, na primer, za slavističke studije toliko potrebnu baltistiku, za koju ti najbolje znaš da u Beogradu zapravo ne postoji?

– Tako je – priznade izmišljeni baltista Slovoljub u nastupu moje iskrenosti.

– Dodaj tu, u nekoj perspektivi, još dve-tri filologije značajne za indoevropsku komparativistiku, recimo keltologiju i armenistiku, a mi da ovde polako udaramo temelje staroj orijentalistici, pa ćemo jednog dana imati osnove za razvoj prave indoeuropeistike koja bi predstavljala istinsku sponu između naših fakulteta.

– Zašto bi se stara orijentalistika zasnivala kod vas, a ne kod nas, uz postojeću orijentalistiku?

– Imaj u vidu konceptijsku razliku između starih i novih filologija. Vaša orijentalistika obuhvata sve same nesrodne jezike: turski, arapski, kineski, japanski. Od indoevropskih jezika tu se nekad učio moderni perzijski, ali se ni onda nije išlo u dubinu, preko srednjepersijskog ili pahlavija ka staropersijskom i Avesti, staroiranskim jezicima koji su za indoevropsku komparativistiku zanimljivi.

– Mi odnedavna na orijentalistici imamo hebrejski, a predviđamo da uvedemo sanskrit.

– Jevrejski jezik spada u semitske, a ne u indoevropske, i mogao bi, u nekoj daljoj i boljoj budućnosti, pružiti zajedno sa arapskim osnov za osnivanje ovdašnje semitske filologije, u koju spadaju još dva stara jezika, akadski i aramejski. No to bi, po mom viđenju, već bila jedna starofilološka stvar, i kao takvoj pre bi joj bilo mesto uz klasičnu filologiju, arheologiju i istoriju starog veka. Svejedno, začetak hebraistike na vašem fakultetu jedna je od boljih vesti u vezi sa srpskim visokim školstvom koju sam čuo poslednjih godina. Samo daj Bože da ta mlada biljka ovde ne uvene pre nego što se razvije, jer u poslednje vreme osećam kako i u ovom našem nekada blagom i za sve prijaznom duhovnom podneblju duvaju odnekud sa severa hladni vetrovi antisemitizma. Što se tiče sanskrita, to ćemo takode svesrdno pozdraviti i rado se koristiti vašim uslugama. Naime, u svom programu postdiplomskih studija imamo, na indoeuropeističkom smeru, staroindijski jezik kao obavezan predmet. Mi smo za sada u stanju da organizujemo jedan elementarni kurs staroindijskog, namenjen pre svega komparativistima, i u tu svrhu preveden je odgovarajući udžbenik. Ne znam da li su vaše ambicije veće, i imaju li kadrovske i materijalne pokriće. Zasnivanje prave indologije nije zamislivo bez školovanja ljudi na strani i nabavke osnovne literature: sve to iziskuje znatno vreme i veliki novac, a na početku – dobro planiranje. Ako nećete

da vam taj i neki drugi novozasnovani predmeti ostanu mrtvo slovo na papiru, ili da se upustite u nepromišljene improvizacije, savetujem da upriličite raspravu u kojoj bi uzeli učešća svi stručnjaci iz naše zemlje iole kompetentni za datu oblast, ali po mogućstvu i inostrani specijalisti.

– Drago mi je što je naš razgovor postao konstruktivniji.

– Onda da nastavimo u istom smeru. Saradnja po komparativističkoj liniji nije nikako jedina koju možemo ostvariti između naša dva fakulteta. Drugu vezu uspostavimo na plićoj vremenskoj ravni, preko modernih filologija koje su izrasle iz latinske i starogrčke i koje predstavljaju njene žive izdanke, preko kojih klasični filolog može steći onaj tako dragocen osećaj neprekinutog kontinuiteta jezika i kulture kojima se bavi. Mislim, dakako, na romanistiku – prema kojoj smo nedavno pružili most srednjelatinke filologije – i, zašto da ne, novogrčku filologiju.

– Evo, počinjemo najzad da se slažemo.

– Sa strane Filozofskog fakulteta u tom ponovnom vezivanju bi osim klasične filologije učestvovala i filozofija, koja itekako ima interesa za teorijsku, opštu lingvistiku, a istorija filozofije i estetika takode za svetsku književnost; tu su i psihologija, sociologija i etnologija, s obzirom na aktuelnost i privlačnost modernih interdisciplinarnih usmerenja psiholingvistike, sociolingvistike i etnolingvistike.

– Takva saradnja bi mogla u budućnosti voditi i našem ponovnom spajanju.

– Kako da ne. No za početak, izbrišimo, koliko to možemo, granice naših uskostručnih zabrana na nivou postdiplomskih studija, omogućivši magistrantima i doktorantima da slušaju i polažu pojedine predmete i čak uzimaju mentore na onom drugom fakultetu. Preduslov je, razume se, da te odnose sa obe strane uspostavljaju kompetentni, prosveteni i tolerantni ljudi. O sudbini svake pojedine nauke treba da se izjašnjavaju pre svega vodeći predstavnici te struke. Neka se slavisti bave slavistikom, koja na Filološkom fakultetu ne stoji baš slavno, a nek ne kroje kapu klasičnim filozofima, germanistima, romanistima, albanolozima... Mora se odustati od apsurdnog i, po mom ubedenju, unapred na propast osuđenog nastojanja da svuda postoji sve. I da, na bilo koji način, novogrčkoj pridružite starogrčku filologiju, zar biste onda posezali i za vizantologijom, koja nije samo, i nije prvenstveno, srednjegrčka filologija u užem smislu reči, već uveliko istorija, politička i kulturna, organski produžetak stare, *klasične*

filologije? Hoćete li se oko nje – ili, recimo, oko već pomenute egiptologije, ili oko antičke epigrafike – porvati i sa Odeljenjem za istoriju?

– Negde se svakako mora stati.

– Ako je tako, bolje i ne počinjati svadu. Pred nama su dva puta. Na jednoj strani, približavanje naših fakulteta jednoga drugom kroz spontani razvoj, uspostavljanje i obnavljanje spojeva među njima tamo gde postoji prirodna potreba za uzajamnim dopunjavanjem i otvaranje perspektive za njihovo ponovno sjedinjenje u budućnosti. Drugi je međusobno čerupanje, amputacija čitavog jednog odeljenja sa Filozofskog fakulteta, njegovo komadanje i nasumično razbacivanje po haotičnoj topografiji vašeg fakulteta uspostavljenoj poslednjom perestrojkom, a nedugo potom konačna propast jedne struke sa tolikom tradicijom i od tolikog kulturnog značaja u Prokrustovoj postelji univerzitetskog novoporetka.

U taj mah naiđe jedan kolega sa tužnom vešću da plate danas ipak neće biti. Slovoljub okrete telefon i ču sa svoga fakulteta isto. Naše upravo deklarirano bratstvo bi time zapečaćeno. Dode mi da, bez mnogo nade, zavirim u ormar gde povremeno stoje žestoka pića, i nadoh, na svoje prijatno iznenađenje, još nedopijenu flašu prepečenice. Bez obzira na vrućinu, nazdravimo jedan drugom i zapalismo još po jednu. *Lucidum intervallum* – svetli trenutak beše prošao, i ono što smo nakon toga pričali nije za javnost.